

Bir Sürgün Anlatısı *Kondurma Siyaseti*

Muhittin Doğan*

Öz

Etkili anlatıları bünyesinde taşıyan edebiyat, insana/hayata farklı açılardan bakabilmeyi, onu sorgulamayı, hayatın uzağında değil de merkezinde olmayı öneren bir yeniden kurgulamadır. Bilim dallarının ihmal ettiği insana dair önemli veriler, toplumu yansıtan birer ayna görevi üstlenen edebi eserlerde çoğu zaman kendilerine yaşam alanları bulabilir. Bu eserlerden bizden önceki toplumlarla ilgili veriler elde edebilir, yazarların insan gerçeğini göz ardı etmeden oluşturdukları kurguları sayesinde hayata dair önemli ayrıntılara ulaşılabiliriz.

Dönemindeki çoğu yazar gibi Kemal Tahir'in roman ve hikâyelerinin temel dayanağı, dereceleri farklı olmakla birlikte içerisinden çıktığı toplum olur; sanatçı şahit olduğu toplumsal olayları, kurmaca kahramanlar/olaylar üzerinden vermeye çalışır. Kurmaca olmasına rağmen gerçeğin uzağına düşmeyen, içerisinde hayatın gerçeklerine çıkan bir yolu her zaman barındıran metinler sayesinde sosyolojik okuma, diğer bilgi kaynaklarının yanında edebî metinleri de inceleme alanlarının dışında tutmayarak -tıpkı *Kondurma Siyaseti* adlı anlatıda olduğu gibi- insan gerçeğine ulaşmada daha avantajlı bir hale gelir.

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü, İstanbul/Türkiye, dogan.muhtin@hotmail.com, orcid.org/0000-0002-3525-5981.

Bu alışmada Kemal Tahir'in *Göl İnsanları* kitabında bulunan ve Dersim'de yaşayan Kúrtlerin Rumeli'ye sürgünlerini konu edinen *Kondurma Siyaseti* adlı hikayesi yazıldığı dönemin toplumsal şartları göz önünde bulundurularak sosyolojik okuma yöntemi ile incelenmiş ve olayların geçtiği zamana ait toplumsal gerçeklere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kemal Tahir, kurmaca anlatı, sosyolojik eleştiri, Kondurma Siyaseti, Göl İnsanları.

A Narrative of Exile *Kondurma Siyaseti*

Abstract

Sociologists often seek to uncover social data through literary works that may be absent in historical, sociological, or psychological studies. This is because important aspects of human experience, often overlooked by other branches of science, find expression in the narratives of writers who immerse themselves in the realities of life. Consequently, elements such as the daily lives, clothing, entertainment, emotions, and thoughts of people from the past are brought to light through literature. These works fill the gaps left by other disciplines, offering a timeless relevance. By grounding their fiction in the realities of human existence, authors ensure their works remain fresh and unbound by the constraints of a specific time period.

In this study, Kemal Tahir's understanding of art is illuminated by its main circles, the relationship between literature and sociology will be emphasized and his story called *Kondurma Siyaseti* in his work *Göl İnsanları*, which we think is a rich text in terms of sociological reading, will be examined. After the work is analyzed with the "internal reading" method based on content analysis about the social structure of the period will be investigated for further information by taking into account the social conditions in which it was produced, and the "external reading" method, based on the narrative created with a socialist-realistic understanding.

Keywords: Kemal Tahir, fictional narrative, sociological criticism, *Kondurma Siyaseti*, Göl İnsanları.

I-Giriş

İnsanın diğer varlıklardan ayrılan önemli yönlerinden birisi çevresinde şahit olduğu, gözlemediği olayları, kavramları bir başkasına anlatma ihtiyacı duymasıdır. Benzer şekilde sanatçı da iç dünyasında oluşan, kendisini rahatsız eden duyguları, düşünceleri çeşitli arzuların baskısı ile dışa vurmaya ister, etrafında olanları, ona rahatsızlık veren uygulamaları, toplumun veya yöneticilerin -kendine göre- olumlu/olumsuz bulduğu yönlerini ortaya çıkarmak, dünyaya duyurmak arzusu içerisinde olabilir. Bu arzu; yerine göre bilgi verme, toplumu yönlendirme, yargılama şeklinde olabileceği gibi hitap ettikleri kişilerde hayata yeniden bakabilme, onu yorumlama yetisi kazandırma amaçlarını da taşıyabilir. Onların anlatma ihtiyaçları sayesinde ait oldukları nesillerin özel bilgileri kayda geçer, çağdan çağa aktarılarak canlılığını korur. Kurmaca metinler ortaya koyan yazarlar da diğer bütün sanatçılar gibi insanlar/insanlık için yazarlar, asırlar boyunca da bu tür metinler “*gerek dünyayı algılamak gerek geçmişi yeniden kurmak için yararlandığımız sınırsız yeteneği kullanma olanağı sundukları için*”¹ okuyucular tarafından büyük ilgi ile karşılanır. Fiktif metinlerin kendine özgü anlatım teknikleri ve çağlara göre eskimeyecek genel geçerliliği olan etkileyici hikayeleri sayesinde okur içinde yaşadığı toplumun gündelik uğraşlarından bir anlayışa kurtulur, hayata sorgulayıcı bir şekilde geniş açılardan yeniden bakarak onu daha sağlıklı anlamlandırma gücüne de ulaşabilir².

Sanatsal duyarlılık sayesinde vücut bulan edebiyat yapısı gereği bireysel üretim ve etkinlik alanı olmaktan öte toplumsal yönü ağır basan, toplumla katmanlı etkileşimleri olan yazınsal bir alandır. Var oluş macerasından itibaren insanı gözlemler, onun yaşadığı dönemleri, tarihsel maceralarını, belirli dönemlerde yüz yüze kaldığı derin kırılmalarda hissettiği duygularını en net şekilde ortaya koymaya çalışır, gelişmemiş nedensellik algılarımızı, sorunların derinine inen gelişmiş nedensellik algılarıyla değiştirmemizin yollarını bize açar³. Bunu yaparken bir taraftan muhayyelin insanı cezbeden gücüne, bir taraftan da realitenin bazen kabullenilmesi zor olaylarına sırtını dayar. Bunun yanında edebî eserlerde sadece toplumsal olaylar değil; toplumların inançları, zihniyetleri, kültürleri, yaşamı yorumlayış şekilleri kendilerine yer bulabilir. Tarihsel süreç içerisinde güncel hayatı kayda geçirerek toplum adına/için dönemlerin tanığı olur; hatta daha da ileri geçerek açık veya örtük bir üslupla yaşam tarzı önerebilir, böylece edebî anlatıların hayatı şekillendirme özelliğinin de olduğu görülür. Bu

1 Umberto Eco, *Anlatı Ormanında Altı Gezinti*, İstanbul, Can Sanat Yayınları, 2017, s. 169.

2 Rita Felski, *Edebiyat Ne İşe Yarar*, İstanbul, Metis Yayınları, 2019, s. 106.

3 Semiramis Yağcıoğlu, *Roman Kahramanı ve Öznellik: Söylem İdeoloji ve Coğrafya*, İstanbul, Komşu Yayınevi, 2017, s. 109.

yönlerinden dolayı sosyal bilimciler için uzak kalınamayacak, önemi ihmal edilemeyecek cazibeli bir saha özelliğini taşır. Yüzyılların birikimlerini içerisinde saklayan edebî metinler⁴ Kemal H. Karpat'ın da vurguladığı gibi; “*Türkiye'nin sosyal tarihini yazacak olanlar için önemli kaynaklardır.*”⁵

Birçok bilim dalının ihmal ettiği insana dair önemli birikimler örtük veya açık olarak edebi eserlerin satırları aralarında alıcılarını bekler; toplum bilimciler, tarihî, sosyolojik, psikolojik inceleme/araştırmada bulamadığı çeşitli içtimai verilere, edebî eserler aracılığıyla ulaşmaya çalışır. Cemil Meriç'in deyişi ile: “...*çağdaş sosyoloji yasak bölge tanımamaktadır. Mazinin başarısızlığa uğrayan teşebbüsleri de yıldırıyor onu. İlmî tecessüsün feneri insan ruhunun ve sanat eserinin en mahrem en loş, en esrarlı köşelerine ışık tutmak iddiasında*”⁶ dır. Bu bilgiler sayesinde bizden önce yaşamış insanların gündelik hayatları, giyinişleri, eğlenceleri, duyuş ve düşünceleri gün yüzüne çıkar; böylece diğer bilimlerin ihmal ettiği hayata dair boşluklar, yazarların insan gerçeğini göz ardı etmeden oluşturdukları, her zaman yeni kalacak zamansız kurgularıyla doldurulmuş olur.

Çalışmamızın ana zeminini oluşturan Kemal Tahir'in -sanat anlayışının en net yansımalarını gördüğümüz- roman ve hikâyelerinin dayanağı, dereceleri farklı olmakla birlikte içerisinden çıktığı toplum olur, sanatçı şahit olduğu toplumsal olayları, eserinde oluşturduğu bir yüzü hep topluma dönük olan kurmaca kahramanlar ve olaylar üzerinden vermeye çalışır.

Bu çalışmada; Kemal Tahir'in sanat anlayışı ana hatları ile aydınlatıldıktan sonra edebiyat-sosyoloji ilişkisi üzerinde durulacak, sosyolojik okuma açısından zengin bir metin olduğunu düşündüğümüz *Göl İnsanları*'nda yer alan *Kondurma Siyaseti* adlı hikayesi incelenecektir. Eser/içerik analizine dayanan “iç okuma” ile metin çözümlendikten sonra üretildiği dönemin şartları göz önüne alınarak “dış okuma” yöntemi ile toplumcu-gerçekçi bir anlayışla oluşturulan anlatıdan dönemin toplumsal yapısı hakkında bilgilere ulaşılmaya çalışılacaktır.

4 *Konuyu milliyetçi edebiyattan yani ideolojik yönelmeden ayırmak şartıyla bir edebi eserin, hangi milletin diliyle meydana getirilmişse o milletin millî edebiyatı çerçevesinde sayılacağını kabul etmek yanlış olmaz. Bu eser bir taraflıyla, onu meydana getiren sanatkarın tesiriyle ferdi vasfını korurken bir taraflıyla da insanlığın ortak duygu ve düşüncelerini yansıttığı nisbette beşerî bir karakteri yüklenir. Değişik nisbetlerde de olsa hiçbir edebî eserin onu meydana getiren sanatkardan, çağının olaylarından ve özelliklerinden, bulunduğu toplumun meselelerinden, nihayet insanlığın ezeli ve ebedi duygu ve davranışlarından izler taşıyamaması düşünülemez,* Orhan Okay, “Edebiyat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt 10, 1994, s. 396-7.

5 Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2019, s. 77.

6 Cemil Meriç, *Kırk Ambar*, cilt I, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, s. 434.

II- Sosyolojik Eleştiri ve Kemal Tahir'in Sanat Anlayışı

Sanatın bir yansıtma olduğu, onun alt kolu olan edebiyatın da farklı yaklaşımları içerisinde barındırırsa bile insandan, onun yaşadığı mekândan, zamandan uzak olmadığı görüşü yüzyıllardır değişmeyen bir gerçek olarak kalır. Edebiyatın sanatsal bir üretim, söz ustalığı, süslü söyleyiş, duygu ve düşünceleri en güzel şekilde ifade edebilme sanatı olmasının yanında; toplumu her yönüyle kavrayan, içine alan ve gerektiğinde toplumlara yön veren taraflarının olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bundandır ki edebî metinler, tarihsel süreç içerisinde, insanlığın yüz yüze kaldığı değişimlerin, toplumların birbirleri ile olan ilişkilerinin, yaşanan büyük travmaların, inançların, duyguların, inişli-çıkışlı değişken hayatların, olayın anlatıldığı dönemlerdeki siyasi yapıların, dilsel verilerin söze/kelimelere dökülerek hep korunduğu alanlar olur:

... Kanaatimize göre edebiyat; değerler ve hislerin kimi zaman bir yansıması, kimi zaman da bu değerlerin oluşturucusu bit motor güç olarak hem farklı toplumlardaki değişim derecelerini hem de kişilerin toplumsallaştıkları sosyal yapının değişimine ayak uydurmaları ve ona karşı geliştirdikleri kendi tecrübelerine işaret etmektedir. Bu açıdan bakıldığında edebiyat, kişilerin bıkkınlıklarını, ümitlerini, isteklerini kısaca ihtişam ve sefaletlerini resmettiğinden dolayı muhtemelen insanoğlunun sosyal kuvvetlere karşı verdiği cevabı gösteren en etkili sosyolojik barometrelerden birisi olmuştur⁷.

Toplumları tanımada birbirlerinin fazla uzağında olmayan edebiyat ve sosyoloji zaman içerisinde etkileşimlerini arttırır. Temel dayanağını Giambattista Vico'nun *Yeni Bilim* adlı kitabının yayımlandığı 1725 tarihine kadar götürülebileceğimiz Edebiyat sosyolojisi, edebi metinlere sosyal verileri toplayabileceği kaynaklar olarak yaklaşır, onların sanatsal değerlerinin yanında toplumsal yönleri de olan, çağına tanıklık eden önemli dokümanlar olduklarını vurgulayarak bu tür özelliklerini öne çıkarmaya çalışır⁸. Edebiyatın hayattan hayatın da edebiyattan uzak olamayacağı görüşünden yola çıkan araştırmacılar, sahip oldukları bilgilerle yetinmedikleri zamanlarda veya ellerini daha da güçlendirmek istediklerinde edebi metinlerden hep faydalanmayı amaçlar, topluma, onun yapısına, hayatı algılayışına, hayatın akışına edebi eserin verilerinden ulaşmayı tercih ederler. Böylece edebi metin yalıtılmış bir metin olmaktan uzaklaşarak kültürel birikimin önemli bütünleyicilerinden olur:

7 M. Kemal Şan, "Edebiyat Sosyolojisinin Tarihinden Basamaklar", *Edebiyat Sosyolojisi*, ed. Köksal Alver, İstanbul, İz Yayıncılık, 2018, s. 185.

8 Jale Parla, "20. Yüzyıl Edebiyat Eleştirisi ve Terry Eagleton", *Edebiyat Yazıları, Kuram ve İnceleme*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2023, s. 46.

... *Sanatın toplumu yansıttığı ilkesinden hareket ederek edebiyat eserlerinden, toplumun yaşayışına, adetlerine ışık tutan bir belge gibi yararlanmak ve özellikle sosyal belgelerin kit olduğu daha eski çağlara ait çeşitli bilgileri o çağların sanat eserlerinden elde etmek yoluna gidilebilir. ...On dokuzuncu yüzyıl İngiliz romanlarında o yıllarda Londra'daki yaşayış adetler, tipler, kurumlar hakkında bilgi edinebiliriz. Bu çeşit çalışmalarda edebiyat, sosyal tarih için bir kaynak sayılmakta ve bu amaçla kullanılmaktadır...*⁹

Sosyolojik eleştiri ise edebi eserin sanatsal yönünü ortaya koymak yerine içindeki toplumsal verilere, sanatçıyı bu tarzda yazmaya iten tarihsel nedenlere ilgi gösterir. Onun kendi başına gelişen bir alan olmaktan ziyade; toplumun kültürel katmanlarını asırlardır içinde taşıyan bir alan olduğunu kabul eder, bu özelliğinden faydalanarak temsil ettiği toplum hakkında veriler elde etmeyi amaçlar. Çünkü sanatçının eserini oluştururken yaşadığı zamanın, mekânın, toplumun -nasıl yazarsa yazsın- uzağında olamayacağı, onu şekillendiren, sanatına yön veren etkenlerin başında yetiştiği toplumun yapısının geleceği ve mutlaka o dönemlerle ilgili ciddi bilgileri açık veya kapalı olarak eserinde barındıracağı görüşü hâkim tavidir. Toplumu merkezine alan sosyoloji, sosyolojik eleştiri anlayışı ile edebi metnin derinliğine inerek elde ettiği verilerin katkısı ile toplumun tamamı hakkında bütüncül bilgilere ulaşmayı amaçlar¹⁰. Bunun yanında toplumların edebi metin karşısında takındığı tavır, verdiği tepkiler sosyoloji için ihmal edilmeyecek veriler olur ve okuyucu bulmuş her değerinde eser sosyolojik eleştirinin ilgi alanı içerisinde kendisine yer bulabilmekte güçlük çekmez¹¹.

Yirminci yüzyılla birlikte modern dünyada kurmaca yazarları, yeni bir anlatının/arayışın (modernist/postmodernist) peşinde ve içinde iken genç

9 Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1994, s. 72.

10 Köksal Alver, "Sosyolojik Eleştiri", *Hece*, Eleştiri Özel Sayısı, sayı 77/78/79, Ankara, Hece Yayıncılık, 2003, s. 239.

11 *Onu ilgilendiren edebiyatın toplumsal alanda (hayat) aldığı konum, tutum ve işlevdir. Edebiyatın toplumsal ilişkilere getirdiği boyut, toplumun edebiyata (ve edebiyatçıya) sunduğu cevap/ karşılık ve bu düzeneğin oluşturduğu edebiyat ilişkilerinin toplumsal alandaki yankısı onu ilgilendiren asıl hususlardır. Bunun ötesine geçmez. Bundandır ki edebi eserin kıymetini, kalitesini, gücünü, yapısının sağlam olup olmadığını edebiyat eleştirisine bırakır ve dikkatini eserin hayattaki macerasına verir. Bu anlamda yüksek kültüre hitap eden eserler, alt kültüre hitap eden eserler yahut popüler eserler, hidayet romanları, ideoloji/propaganda paralelinde üretilen eserler arasında bir ayırım yapmaz. Çünkü her biri hayatı temsil etme, anlatma, oluşturma, biçimlendirme iddiasındadır. Edebiyat sosyolojisi, edebi metnin hayata ne sunduğu, hayatın akışına nasıl tanıklık ettiği ve hayatın da ona nasıl cevap verdiğiyle ilgilenir*, Köksal Alver, "Edebiyat Sosyolojisi ve Hayat", *Edebiyat Sosyolojisi*, ed. Köksal Alver, İstanbul, İz Yayıncılık, 2018, s. 282.

cumhuriyetin edebi kalemleri kendi toplumsal meseleleri ile yüz yüze kalır, uzunca bir süre dünyadaki ana edebî akımlara yönlerini çevirmeye zaman/zemin bulamaz. Onlara estetik değerleri, yapısı ön planda olan metinlerden ziyade toplumsallığı önceleyen, geleneksel anlatı özelliği gösteren eserler daha yakın durur; çünkü yazara biçilen rol, daha çok hedef kitlesini eğitmek, aydınlatmak, ülkesinin temellerini güçlendirebilecek eserler ortaya koymak olur. Sosyal anlatılar da denilebilecek bu tür metinlerde yazarın gayesi, eserin yazıldığı dönemin veya anlatılan toplumun genel durumunu, ekonomik şartlarını ve bu şartların kişiler üzerindeki etkisini görünür kılmaya çalışmak olurken; açık veya kapalı olarak topluma yeni bir yön çizme hedefinden de hiç uzaklaşmaz¹². Okuyucularından beklentileri ise onları iyi anlayarak gösterilen yolda ilerlemeyi kabul etmeleridir.

Bahsedildiği gibi imparatorluğun dağılıp Cumhuriyetin kurulduğu, aydınların/ elitlerin kendilerine bir yön çizmeye çalıştığı, karşıt fikirlerin çetin mücadeleler içerisinde olduğu bir zaman diliminde yaşayan, bütün eserlerinde toplumsallığı ön planda tutmayı amaçlayan K. Tahir, her bir eseri ile toplumun bir yönüne ayna olmak ister. Mensubu olduğu toplumun uzak-yakın tarihi, onlarca yıl öncesinden birikerek gelmiş problemleri, dramları, açmazları, modernleşmeyle gelen sancıları, köy ve köylünün sorunları, kadının durumu, sömürü düzenler, Doğu-Batı ikilemleri anlatılarının merkezinde yer alır. Toplumcu her sanatçı gibi cümlelerinin ve kurgularının hayata dokunmasını, bir yaraya ilaç olmasını, insanlığa yeni ufuklar açmasını ister, kimsenin haberi olmadan bir yankı bırakmadan yitip gitmelerini arzulamaz¹³. Mazi düşmanlığına pirim vermeden, keskin gözlem gücü ile kendi gerçeklerimizle yoğrulmuş bir anlatının peşinde olmayı tercih eder, eleştiriden uzak olmayan bir arayış ve mücadelenin içerisinde olur. Ona göre sanatçı/romancı, “*toplumu sezgilerini de kullanarak inceleyen bir sosyolog*”¹⁴ olmalıdır. Uzun süre yaşamak zorunda kaldığı cezaevi hayatı her kesimden/yöreden gelmiş, toplum tarafından dışlanmış/suçlanmış insanları daha yakından tanıyabilme şansını ona sağlar, edebî yönünün ve edebî dilinin gelişmesine katkı sunar¹⁵.

12 Ö. Faruk Huyugüzel, *Eleştiri Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2019, s. 450.

13 ...bugünkü bir Türk edebiyatçısı bir Türk romancısı olarak memleketime ve dünyaya karşı bir tek sorumluluk taşıdığıma, onun da insanları gerçekten yüceltecek büyük romanlar yazmak olduğuna inanıyorum, Kemal Tahir, *Notlar/Sanat Edebiyat I*, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1989, s. 41.

14 Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış II*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1990, s. 139.

15 Cemil Meriç, Kemal Tahir’in hapisane yıllarının ona ve sanatına katkılarını kendisine has üslubu ile: *Gerçeğin çelik pençesi, şairane hayallerden ayırdı delikanlıyı. Çılgın ümitler, yerlerini çetin bir murakabeye terk ettiler. Hapishane hapishane dolaştı. Yok olmamak için, bir hayvan terbiyecisinin gergin ve sürekli dikkatine muhtaçtı. Hatalar bıçakla düzeltilir “dam”-*

Modern dünya edebiyatlarında büyük yer tutmaya başlayan bireysel anlatılara karşılık ülkesinin toplumsal dramlarına yönelmeyi tercih eder, yerli bir bakış açısı geliştirme gayretleri içerisinde olur. Yeni kurulan, kendisine sağlam fikri zeminler arayan ülkesinin geçirdiği süreçlere paralel olarak düşüncelerinde değişimler görülür¹⁶. Farklı disiplinlerden yararlanmaya mesafeli durmaz, ortaya attığı tarihsel, siyasi ve sosyolojik tespitleri dikkat çeker, kimi çevrelerce beğenilir; kimi çevrelerce tepki ile karşılanır¹⁷. Sanat anlayışında içerik daha ağır bastığı için hikâyelerinde yeni şekil arayışlarına girmez, toplumsal ilerlememizin önünde engellerden biri olduğunu düşündüğü romantizmin sorumluluklardan uzak kolaycılığa kaçan anlayışlarına pirim vermeden gerçeği en yalın hâliyle realist bir anlayışla göstermeye çalışır¹⁸. Bu yönlerinden dolayı anlatıları, sosyolojik

da. Kemal, o çetin tecrübelerden yüz akıyla çıktı; yüz akıyla yani hem kendini hem insanımızı tanıyarak. En sağlam bilgilerini o acılar ummanından devşirdi diyerek dikkat çeker, bkz. Cemil Meriç, *Bu Ülke*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 251.

- 16 *Her entelektüel döneminin özelliklerini önemli ölçüde taşır. Kemal Tahir söz konusu olduğunda onun düşüncelerinin 1930'lu, 1940'lı, 1950'li ve 1960'lı yıllar Türkiye'sinden izler taşıdığını düşünmek anlamlı olur. Onun 1930'lu yıllarda Cumhuriyetin coşkusunun izleriyle Kemalizm'e olumlu ve heyecanlı bir şekilde yaklaştığı aşikâr görünmektedir. Onun Nâzım Hikmet'le arkadaşlığı, Nâzım Hikmet komünizmi gibi bir tabir kullandığı için onu sosyalizmle buluştursa da ki o dönemin TKP'si CHP politikalarıyla barışıktır, bu tarz sosyalizm ciddiyetle tahkik edilmesi gereken bir sosyalizm olarak anlaşılmalıdır. 1940'lı yıllardaki tarih okumaları ve roman denemeleri onun toplum ve tarih üzerinde odaklandığını gösterecek mahiyettedir. Kemal Tahir'in toplumu tanıma yolundaki romanları köyü çözümleme denemesini tarihsel süreç çerçevesinde anlamlandırma yolunu seçtiğinin göstergesidir. 1950'li yılların ortalarından itibaren tarih ve iktisat eksenli metinleri roman biçiminde gündeme gelmiştir. 1950'li yıllarda tarihsel boyutu çerçevesinde köy ve köylü sorunları üzerine odaklaşırken Milli Mücadele dönemi düşünsel yoğunluğunun merkezinde yer almıştır. 1960'lı yılların başlarından itibaren odaklandığı konulara bir de yakın dönem siyaseti eklenmiştir. Tüm bu ilgi alanlarına yaklaşımı, süreç içinde anlamlı bir şekilde değişerek Türkiye'deki temel sorunlara yönelik farklı bir bakış açısı oluşturmuştur, Kurtuluş Kayalı, "Kemal Tahir'in Düşünsel Farklılığı Konusunda Birkaç Tespit", *Kemal Tahir Kitabı Bir Aydın Üç Dönem*, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2021, s. 31.*
- 17 *... Özellikle Devlet Ana'dan sonra, yayımladığı her eseri yoğun tartışmalara yol açtı ve okurlarını kesin tavir almalarına zorladı. Yazarın romanlarına doğrudan doğruya roman yapısına yönelik bir bakışla baktığımızda, ilk yazdıklarıyla son yazdıkları arasında büyük bir fark görmüyoruz; hatta, bu fark belki olması gerekenden daha az. Temel anlatım tekniği aşağı yukarı aynı. Öyleyse Kemal Tahir adı çevresinde fırtınalar yaratan özellik, bir "romancılık" özelliğinden çok, yazarın ikinci dönemde geliştirdiği düşüncelere ve tezlere dayanıyor. Bu da Kemal Tahir'e çok ender rastlanır bir özellik veriyor. Bir düşünür; bir tarihçi mi, yoksa bir sanatçı, bir romancı mı? Gene onu beğenenlere göre ikisi de. Beğenmeyenlere göre ise ikisi de değil, Murat Belge, *Edebiyat Üstüne Yazılar*, İstanbul, YKY, 1994, s. 159.*
- 18 *Bugünkü şartlar altında, içinde debelendiğimiz pislik çukurundan çıkıp kurtuluş yoluna girebilmemiz için ilk adım, gerçekçi olmağa doğru atılmalıdır. Önce romantizmden şuurulu olarak*

araştırmalar için belgesel niteliğinde önemli veri özelliği gösterir, sosyologların yakın ilgisine mazhar olur. K. Kayalı'ya göre K. Tahir, edebiyatın sosyal yönünü en önce kavrayan romancılarımızdandır. Sosyologların ve edebiyatçıların ortak saha üzerinde dolaşmalarına rağmen birbirlerinden habersiz oldukları bir dönemde eserleri ile edebiyat sosyolojisine geniş bir pencere açmıştır¹⁹.

Romanlarında daha çok Türk ruhunu ortaya çıkarmaya çalışırken; hikayelerinde Anadolu coğrafyasında yaşanan insanî dramlara, halk-devlet ilişkisine, kadınların durumuna, yoksulluğa, sömürü düzenlere²⁰ ve bunun sebeplerine -gerçeklikten taviz vermeyen bakış açısı ile- yoğunlaştığı görülür. Yönünü kendi toplumuna çevirmiş, yerli konulardan uzaklaşmayan yazarların anlatıların okuyucunun dünyasını, ruhunu zenginleştireceğine inanır²¹. Onun hikayelerinin romanlarının habercisi olan birer ön çalışmalar olduğu görüşü yaygın kanaattir²². Hikayelerini kurgularken diyaloglara yer verir, kendi görüşlerini rahatlıkla verebileceği zeminler arar. Salt edebiyatçılıkla yetinmek yerine düşünceleri, fikirleri ve tarihçi yönleri ile öne çıkmaya çalıştığı aşıkardır²³. *Göl İnsanları* (1955) hariç diğer öykü kitapları -*Dutlar Yetişmedi* (2005), *Zehra'nın Defteri* (2005), *Üstadın Ölümü* (2006)- ölümünden sonra yayımlanır²⁴. Dört öykü kitabında toplam seksen bir öykü yer alır, Bunların sekiz adedi uzun öykü; diğer yetmiş üç öykü ise kısa öykü şeklinde yazılmıştır.

kurtulmak için kendimizi ve çevremizi, kimsenin gözünün yaşına bakmadan kontrol etmeli, dürtüklemeli, sarmalamalı, gerçekliği önce şuurumuza, sonra şuuraltıma iyice yerleştirmeliyiz. Artık kendimizi dönemeçlerde, hiçbir yalancı parlak düşünceyle aldatamayacak, her buna başvuruşta şuuraltımla tedirgin olacak hale getirmeliyiz, Kemal Tahir, Notlar/Sanat Edebiyat 1, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1989, s. 208.

19 Kayalı, a.g.e., s. 230.

20 Kemal Tahir, devlet tasavvuru olan ideolog yazar tipinin bir temsilcisidir. Bu nedenle edebiyatı düşünce ağırlıklıdır. Tüm öykülerinde iktidarlara, egemen yapılarla muhalefet etmiş, tek parti döneminde, iktidara, otoriter yapıya kendisini dayamış, bir yandan halkı sömüren bir yandan da onlara baskı uygulayan iş adamlarını öykülerinin odak noktası yapmıştır. Türkiye mozaiğini, daha önce hiç yapılmamış bir cesaretle öykülerinde işlemiştir, Necip Tosun, *Öykümüzün Kırk Kapısı*, İstanbul, Dedalus Kitap, 2018, s. 100.

21 Kemal Tahir, *Kolaya Kaçmayalım 1950 Sonrası Yazılar/Soruşturmalar/Söyleşiler*, İstanbul, Ketebe Yayınları, 2024, s. 75.

22 Abdullah Harmancı, "Kemal Tahir Öykü Yazdı mı?" *Kemal Tahir Kitabı, Bir Aydın Üç Dönem* (içinde), İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2021, s. 673.

23 Taner Timur, *Osmanlı-Türk Romanında Tarih Toplum ve Kimlik*, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2019, s. 188.

24 Tosun, a.g.e., s. 97.

III- *Kondurma Siyaseti/Ülkenin Genel Durumu*

Yazarının Çankırı hapisanesinde on beş yıllık mahkumiyetinden gün azaltmaya çalıştığı bir zamanda Nazım Hikmet'in de övgülerine mazhar olan, 1941 yılında Cemalettin Mahir takma adı ile Tan Gazetesinde tefrika edilen hikayeler “*yerli eserin nasıl olacağını göstereceği*” iddiası ile okuyucularına duyurulur. Çeşitli aksaklıklar yüzünden ancak 1955 yılında kitaplaştırılabilir. Elimizdeki baskıyı yayına hazırlayan Sevengül Sönmez'in girişte verdiği bilgiye göre yazar 1969 yılında öykülerinde bazı değişiklikler yaparak içerik ve bakış açısı yönünden farklı dört hikâye daha eklemiş ve kitabına son halini vermiştir²⁵:

Kemal Tahir, ilk dört öyküde, ekonomik koşullarla şekillenen ve değişen kadın-erkek ilişkisini, köylünün hayata bakışı ile yoğurarak dile getirmekteydi. Kitaba sonradan eklediği dört öykü ise, onun mizah dergilerinde takma adlarla yayımladığı öykülere benzemektedir. Bu öykülerde insanların zaafalarını alaycı bir üslupla, acımasız ve sert bir tavırla eleştirir. İlk dört öykünün insanı anlamaya ve ona yakın olmaya çalışan dokusu bu öykülerde neredeyse yoktur. Bu açıdan *Göl İnsanları* kendi içinde iki kitap olarak değerlendirilebilir²⁶.

Hikâye kitabının ismi ile aynı olan *Göl İnsanları* adlı hikâyede, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden arkalarında farklı hikayeleri olan, geçim derdinden gurbete çıkan insanların hayatları ile karşı karşıya kalır okuyucu. Onların küçük dünyalarında şekillenen duyguları, batıl inançları, ahlaki zaafı, gelecekle ilgili umutları anlatılır. *Çoban Ali*'de bir ağanın yanında çobanlıkla geçinen gencin hayatı, hayattan beklentileri ele alınır, aynı zamanda ağa-devlet, ağa-toplum ilişkilerine ışık tutulmaya çalışılır. Kaderlerine ve dayatmalara sessizce boyun eğmek zorunda kalan çaresiz Anadolu kadınlarının dramlarına, uğradıkları zorbalıklara, adaletin her zaman güçlülerden yana eğilip bükülmesine, onlardan yana olmasına anlatıda yer verilir. “Gelin-Kadın Oyunu” adlı hikâyede kasaba ve köylerde yaşanan kadın erkek ilişkilerine değinir yazar, köylerin kuytu yerlerinde yapılan kaçamakları, nahoş durumları anlatmaya çalışır. *Arabacı* hikayesinde devletin elinin ulaşabileceği yerlerden uzakta kendi kuralları ile yaşamak zorunda kalan insanların, yalnız başına ayakta kalmaya çalışan çaresiz kadınların dünyasına götürür okuyucularını. *Nam Uğruna* hikayesinde taşra-şehir

25 Çalışmamızda yazarın İthaki yayınlarından 2008’de basılan eseri kullanılmış ve bütün alıntılar bu baskıdan yapılmıştır, bkz. Kemal Tahir, *Göl İnsanları*, Bütün Öyküleri- 4 Eleştirel Basım, İstanbul, İthaki Yayınları, 2008.

26 Kemal Tahir, *Göl İnsanları*, Bütün Öyküleri – 4, Eleştirel Basım, İstanbul, İthaki Yayınları, 2008, s. 7-8.

ilişkilerini, siyasetin ve bürokrasinin çarkları arasında kişiliklerini kaybeden insanları, onların ahlaki çöküntülerini, siyasilerin taşradaki uzantılarını, her şeyi mübah kabul eden zenginleşme maceralarını ve sadece basit bir kahramanlık uğruna hayatlarını çıkmaza sürükleyen, karartan Anadolu insanlarını anlatmaya çalışır.

K. Tahir, bu çalışmada ana metin olarak incelenen *Kondurma Siyaseti* adlı hikayesinde Doğu Anadolu'da merkezi hükümete başkaldıran, isyan eden Kürt aşiretlerinin bir ceza olarak *yediden yetmişe ve de atlan, eşekleri, koyunları, inekleri, bakırlan, sırçalan, saçaktaki serçeleri, eşikteki köpekleri, sedirdeki bebekleriyle Urumeli'ne sürgünlerini*²⁷, sürgünde yaşanan zorlukları, toprak ve tabiatın çetin şartları ile mücadeleleri, yol boyunca karşılaşılan farklı yöre insanların özelliklerini ve bu süreçte devlet bürokrasisinin işle(me)yişini veya çarpık işleyişini ele alır. Dersim'in dağlarında korkusuzca, özgürce yaşayan yiğit insanların sürgün boyunca yaşadıkları perişanlıklara, özgüvenlerini kaybedişlerine, yiğitliklerinden eser kalmayarak nasıl silikleştiklerine²⁸, devletin acı(masız) gücü karşısında korunmasız oluşlarına dikkat çeker. Toplumsal ve siyasal yapı hakkında önemli tespitlere yer verir, yer yer iğneli, ironik bir üslup kullanmaktan da çekinmez, hikâye dışarıdan bir gözlemci tarafından anlatılmak yerine olayların içerisinde bizzat yaşayan, bütün olaylara şahitlik eden kahraman anlatıcının gözünden verilir, öykü adından da anlaşılacağı gibi *Kondurma Siyaseti* sosyal yönü ağır basan, sosyolojik okuma yöntemi ile incelenmeye müsait bir yapı özelliği gösterir.

Olayların merkezinde yer alan, bütün olayların onun gözünden verildiği birinci şahıs anlatıcının tercih edildiği hikâyede yazar, süslü anlatımlara pirim vermeyerek direkt öyküye girer, Anadolu'nun genel durumu hakkında bilgi verir. Okuyucu öykünün ilk satırlarında itibaren Anadolu'da bir düzensizliğin olduğunu anlar. Devlet, topraklarının her tarafına gerektiği gibi hâkim olmakta güçlükler

27 Tahir, *a.g.e.*, s. 251.

28 Kendisi de bir sürgün hayatı yaşayan Edward W. Said, sürgün olayının kişiler üzerindeki etkilerine; *Sürgün hakkında düşünmek tuhaf bir biçimde davetkar hatta kıskırtıcı bir şeydir de sürgünü yaşamak korkunçtur. Sürgün bir insan ile doğup büyüdüğü yer arasında, benlik ile benliğin gerçek yuvası arasında zorla açılmış olan onulmaz gediktir. Özündeki kederin üstesinden gelmek mümkün değildir. Tarih ve edebiyatın, sürgünü insanın hayatında kahramanca, romantik, şanlı ve hatta muzafferane sayfalar açan bir durum olarak betimleyen hikayeler barındırdıkları doğrudur. Ama bunlar hikâyeden, yabancılaşmanın kötürümleştirici hüznünü alt etme çabasından ibarettir. Sürgünde elde edilen kazanımlar sonsuza dek arkada bırakılmış bir şeyin kaybedilmesiyle sürekli olarak baltalanır yargıları dikkatleri çeker, W. Edward Said, "Kış Ruhı", *Edward W. Said'den Seçme Yazılar*, İstanbul, Metis Yayınları, 2020, s. 32.*

yaşamakta, suç işleyenleri cezalandırmakta etkinlik gösterememekte, ceza ancak ele geçirebildiklerine, zayıflara uygulanabilmektedir. Öykünün anlatıcı kahramanı işlediği suçtan kurtulabilmek, adaletin eline geçmemek için kendisine güvenli yerler ararken ülkenin içinde bulunduğu şartlar hakkında bilgiler verir: Zaman ikinci dünya savaşı arifesidir, iktidarda ise İnönü'yü makamından eden, oturduğu yeni koltukta ne yapacağı belli olmayan Celal Bayar vardır, Ankara, göç almaya başlayarak kalabalıklaşan yeni merkezdir, şehirdeki Çorumlu hemşerileri güven vermeyen insanlar topluluğudur, onu devlete anında ispiyonlamaları kaçınılmazdır, Tütünü, inciri akla getirilen İzmir, pamuğu ile Çukurova ve yeraltı çalışma şartları ile Zonguldak sığınılacak güvenli yerlerden değildir çünkü devletin elinin buralara ulaşma imkanı olabilir ama Dersim'in dağlarında yaşayan insanların yanları devletin elinin ulaşamayacağından emin olduğu güvenli yerlerdendir ve oralara sığınarak devletin zayıf olan kanunlarından da kurtulmuş olur:

Zamanlar, Alman Savaşı'ndan bir iki yıl önce ... ismet Paşa düşmüş, Celal Bayar çıkmış ... Huyu suyu belirsiz bir Celal Bayar ki, bildiğimiz başıbozuk paşası... Haberi önüme alıp fikre daldım. Ankara'ya varsam! Ankara gurbeti, bizim Çorumlunun harmanıdır. Bir besmelesiz görmesiyle zaptiyeye seçirtir ki, martin kurşunu yetişemez ardından ... "Sivas nasıl? Zonguldak'ın yeraltı gurbeti nasıl? Gavur İzmir'in tütün, incir işleri? Çukurova'nın pamuğu?» derken aklıma askeriye arkadaşım Dersimli Hayda Çavuş geldi. «Hayda Çavuş» dedin mi, düşüneceksin on dakika ... Yigitler yigidi ve de kesimi, bildiğin adam ejderhası. ... Aslanı dışında getirir de, koca Hindiya fillerini, kulağından tutup sürür, it leşi gibisine ...²⁹.

IV- Coğrafyanın Şekillendirdiği/Dönüştürdüğü İnsanlar, Yaşantılar

İncelenen hikâyede anlatılanlara göre; Kürt aşiretlerinin, başlarında kutsal bir güç addettikleri, herkesten daha zengin, gösterişli liderleri, sürüleri, sınırdaki ülkelerle yaptıkları kârlı kaçak ticaretleri ve dağlarla çevrili toprakları ile yoksulluktan uzak, kendi dünyalarında huzurlu bir yaşantıları varken komitacılık geleneğinden gelen İttihatçı Celal Bayar döneminde Dersim İsyanının³⁰ sonucu

29 Tahir, a.g.e., s. 249-50.

30 *Dersim, erizilmesi güç kapalı bir bölge olarak devlet etkisinden asırlarca uzak yaşamıştır. Yörede, Kızılbaş, Sünni, Türk, Alevi, Bektaşî, Kürt gibi dini, sosyal yapılar, uzun süredir vardır. Silahlanma meyli yüksektir. Geçmiş kaynakları, sosyal yapı yönünden soygun, vurgun, yol kesme olayları hep vardır. Bu yapının iyileşmesi için yol, köprü, okul, halkevi yapma girişimleri; bölge tarafından, askerî harekâtın bir parçası olarak değerlendirilir. Resmi planlamanın yapılış tarzı, bu algıyı güçlendirir. Dersim olayı, bir sınıf hareketi; ırkçı, ideolojik bir kalkışma*

olarak Rumeli'ye sürgün kararı ile bütün düzenleri bozulur. Haritada yerlerini bile bilmedikleri bir coğrafyaya böyle birdenbire gönderilme kararı karşısında çaresiz boyun eğmek zorunda kalırlar çünkü aşiret liderleri, eski tecrübelerine dayanarak Osmanlının bir devamı olduğuna ve aynı anlayışla ülkeyi yönetmeye çalıştıklarına inandıkları cumhuriyet yönetiminin de tıpkı Osmanlı gibi halka karşı bitmeyen oyunlarının olacağını bilirler. Karşı geldiklerinde -hiçbir zaman güvenemedikleri devlet tarafından- başlarına nelerin getirebileceğinden emin olamadıkları için de çıkan emre boyun eğmek zorunda kalırlar. Yeniden isyanlarından korkulan insanların tepeden inme zoraki göç kararı yöre halkı için katlanılması güç bir çileye dönüşür:

Vay gidi Osmanlı! Ettin mi bize edeceğini” diyerekten, kan kız, ergen sakallı diz dövüp bir zaman çırpındıysa da, Koca Bey bir ölümün, bir de Osmanlı oyununun çaresi olmadığını dini gibi bilip bundan başka, Osmanlı yasağının üç gün olduğu ve de Osmanlı’da ağzı olan yer ve yiyince, zagonu yediğine uydurursa da, şimdilerde Dersim’in yarısı ayaklanmış olduğundan buralarda yemek içmek ve de yedirip içirmek sırası değilliğini bilip sürüleri sürmek, göçleri sarmak emrini bastı³¹.

Asırlardır Dersim coğrafyasında kendilerinin çok özel bir soydan geldiklerine inanarak yaşayan, özgüveni yüksek, uzun zamandır yaşadıkları coğrafyanın onlara sağladığı birikimlerle zengin, kendi dillerinden başka dil de bilmeyen, Türkçeyi sadece askere gidenlerin bildiği Dersim halkı, sürgün kararı ile perişan bir halde yollara koyulmak zorunda kalır, yolculuk/sürgün onların eski heybetlerinden eser bırakmaz. Baharın ilk günlerinde bütün hayvanları, eşyaları, çoluk çocuğu ile çıkılacak bu yolculuk Trabzon denizine ulaşılan kadar onca iklimsel zorluklarla dağ engelleriyle doludur:

Vay ki ana baba güntüdür ve de say ki, İsrâfil Peygamber surunu vurmıştır. Ve de koca Tanrı Arasat Meydanı’na günah ölçen terazisini kurmuştur. Kolay değil, Akbaba Dağı, Munzur Dagi, Ziyaret Dağı ve de hepsinden korkulusu Kop

*değildir. Kanıksanan bazı hakların elden alınması, yeni düzenlemelerin benimsenmemesi bağlamında gelişen güven bunalımının, çatışmaya dönüştürülmesidir. Seyit Rıza ve diğer kabile reislerinin, ayrı devlet kurma düşünceleri yoktur. Böyle bir veriye ulaşılamamıştır. Dolayısıyla Dersim olayı, bir ayrılıkçılık hareketi değildir. Yönetim, bölgeyi “medenileştirme” konusunda kararlıdır. Birçok hazırlık yanında sonuç, askeri tedip hareketiyle alınmak istenir. Halkı kazanarak değişimi sağlama, geçim kaynakları, sosyal yapıyı değiştirme çabası, gönüllülük esası ile gerçekleştirilemez. Can kaybı, resmî belgeye göre toplam, 13 bin 806 kişidir. Bunlara asker de eklenirse toplam kayıp, 14 bin civarındadır, C. Arabacı, “Dersim Olayı, Bir Jakobenzim Faciası Mı?”, *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, cilt 1, sayı 2, 2017, s. 33.*

31 Tahir, a.g.e., s. 251-252.

*Dağı Mazistan'ın Trabzon'una doğru Kazıklı Dağı ve de adem eti yiyen Zigana Dağları aşılacak. Hemi de, ademoglu ayağıyla değil, davar, sığır sürüleri ayağıyla yayılarak aşılacak. Ayrıca, karların erimesi kertesinde, Murat Irmağı, Munzur Çayı, hele ki kudurgan Harşit Suyu içinden yürüyerek geçilecek...*³².

Devlet, her zaman bir huzursuzluk potansiyeli taşıdıklarına inandığı Dersimlileri, Rumeli topraklarına tavizsiz ve en hızlı şekilde göndererek onların toplu güçlerinden bir an önce kurtulmayı amaçlar, halkın yüz yüze kaldığı zorluklara gözlerini kapatır, kulaklarını tıkar, gerektiğinde onlara devletin acımasız yüzünü gösterip sindirmekten çekinmez. Artık padişahlık devrinin bittiğini, yeni bir anlayışla cumhuriyet hükümetinin var olduğunu böylece büyük bir değişimin/dönüşümün başladığını, Dersim civarı Kürtlerin de bu değişime uymak zorunda olduklarını, eğer uymazlarsa devletin onları değiştirmeye yetecek gücünün olduğunu hatırlatmaktan imtina etmez.

Sürgüne giden halkın mücadelesi yol boyunca sadece coğrafi ve iklim şartları ile sınırlı kalmaz, devletin arkalarında olduğunu anlayan ova insanların hırsızlıklarından mallarını korumaya çalışmaları da gerekmektedir. Başka zamanlarda olsa adam yerine bile koymadıkları ova insanına karşı devlet yetkililerini kızdırmamak için alttan almak zorunda kalırlar, onlara musallat olmadan yolculuklarını sürdürmeyi amaçlarlar. Yolun uzunluğu ve yolculuğun günlerce sürmesi, mallarını, sürülerini korumalarını her geçen gün biraz daha zorlaştırır. Zorlu tabiat şartları ve mallarını ucuz almak için etraflarını sarmış fırsatçılar en büyük düşmanları olur. Başlarına gelenlere hayıflanmaktan başka yapacakları bir şeyleri de yoktur, duçar kaldıklarının bir zamanlar hoyratça, kural tanımaz bir şekilde yaptıkları zulümlerin acı bedeli olduğuna kanaat getirirler.

Dersim insanının, sırtlarını dayadıkları Avrupa ülkelerinden elde ettikleri, onsu adeta silik birer kişiliğe bürüneceklerine inandıkları modern silahları en büyük güvenceleridir fakat karşılarında tarih boyunca oyunlarından hiç emin olamadıkları Osmanlı anlayışı/yönetim biçimi vardır. Devletin kudretli eli sürgün yolunda onları bütün silahlarından arındırmakta kararlıdır ve bunu, hiçbir zaman güven vermeyen her an bir sinsilikle karşılına çıkacak olan ova insanının kucağına dağlardan onları silahsız olarak atarak başarır. *Fukara Dersimliyi görmeli! "Biz silahsız hiç edemeyiz kurban! Biz tüfeksiz ölürüz!" diyerek, mavzerine sarılmadan uyumaz herifler, uyuz ite dönmesin mi?*³³. Ovada sürgün sürecinde yeniden silah elde edebilmeleri de imkânsız olur. *Ova yerinde silahı*

32 Tahir, a.g.e., s. 252.

33 Tahir, a.g.e., s. 253.

*nereden bulacak dil bilmez Kürt? Kancık ova milletine güvenilmez ki kırmızı parayı sayıp döküp peydahlayasın!*³⁴.

Devlet görevlilerinin sürgün boyunca halka karşı iyi niyet gösterdiği söylenemez, onların zaruri, insani ihtiyaçları karşısında bile duyarsızdılar. Hem hayvanların yiyeceklerinde hem de insanların erzaklarında sıkıntılar baş gösterir, bunun sonucu olarak da zayıflar kaçınılmaz olur. Hayatları dağların arasında, onların heybetini seyretmekle geçen Dersimliler mallarının yarısını kaybetmiş bir halde Trabzon'un düzlüğünde ucu bucağı olmayan "adam göğsü gibi kalkıp inen" sınırlarına sığmayıp çırpınan Karadeniz'in siyah yüzü ile ilk defa karşılaşılır. İklimini, havasını bilmedikleri bu siyah denizin köpüren çılgın görüntüsü, yöre insanı için seyirlik bir eğlence olurken; onların yiğit yüreklerinde, cesur gelinlerin gönüllerinde bir korku topuna dönüşür:

*Yüzü kara katrana kesen Karadeniz, apansız coşup köpürdü. Ak köpükler yuvarlanarak Trabzon'a doğru yumuldu. Ön sıra geldi, kafasını kasabanın karasına vurdu. Vurmasıyla kısıraklaşmış deli aygır gibi, havaya hopladı, çatlayıp dağıldı. Köpük köpüğe bindi, kanştı. Derken, Allah beterinden esirgesin, say ki gök gürlemesi, yansı göçtü, açılan yankıdan bildiğin sel yürüdü. Gökyüzü denize kesti, yer deniziyle gök denizi kavuştu. Az kaldı ki, bizi sürüp ala ... Gözümüz canlı canlı bakarken, ayaklanmız yere basarken boğa bitire ...*³⁵

*... Bi de baktık, Trabzonluya her nedense bir keyif gelmiş ... "Ha mübarek, haa! Ha kurban olduğum, coş bre, coş!.. Hele şuna kardaşım, böyle kudurup köpürdüğünü kırk yıldır görmemiştir!" diye, sefasından gözleri süzülmeğe ...*³⁶

Mekanla kurulan bağ tek yönlü zihinsel bir etkileşimden ziyade birçok duyuyu harekete geçiren bedensel bir etkileşim; Semiramis Yağcıoğlu'nun vurgusu ile "ağızda tat, burunda koku, tende ter ya da ürperme"³⁷ olduğu için anlatı boyunca mekânın insanları nasıl şekillendirdiğine de dikkat çekilir. Dağların özgür havasında bir cesaret ve savaştı timsali olarak anlatılan Dersim insanının mekânın değişimi ile cesaretlerinden, heybetlerinden eser kalmaz, kendilerine cesaret veren dağların yüceliğinden uzaklaştıkça kaderlerine boyun eğmiş bir şekilde mallarına bile sahip çıkamaz hale gelirler, sanki yiğitliğe dair bütün özelliklerini Dersimin dağlarında bırakmışlardır. Mekanla birlikte kendisini gösteren değişimin sadece insanlarla sınırlı kalmayarak hayvanlara bile sirayet ettiği gözlemlenir:

34 Tahir, *a.g.e.*, s. 253.

35 Tahir, *a.g.e.*, s. 261.

36 Tahir, *a.g.e.*, s. 262.

37 Yağcıoğlu, *Roman Kahramanı ve Öznellik: Söylem İdeoloji ve Coğrafya*, s. 51.

Eşek iriliğinde kurtçu davar itleri de, bir bela ki, belaya benzemez! Aslında bunları, bunca yıl, Dersimli köpöglü köpek davar hırsızları için beslemediler mi? Şimdi, «Aman, adama salmasın» diyerek önlerine gerileceğiz, zapt edeceğiz diyerek canlarından bezdiler. Giderek atlıyı atından indirir itlere de, bir hal oldu. Birkaçını ovalılar, “Çocuklarımızı bogayazdılar” diye kurşunlayınca ödleri yarıldı besbelli, kuyrukları apış aralarına yapıştı, karıların etekleri altından çıkmaz oldular³⁸.

Dersim’in dağlarından Rumeli’ye uzanan yolculuk sırasında karşılaşılan insanların özelliklerine yazar anlatısında dikkatleri çeker: Ovada yaşayanlar, hile-ihanet dolu hayatları ile güvenilmeyecek insanlardır, mert ve yiğitlerin onların içerisinde yaşamaları da kolay değildir. Dağlıların/Dersimlilerin dürüst ve mert olmaları ova insanının hileleri karşısında en büyük zayıflıklarıdır. Ova insanı dağlardan inen, dağ kuralları ile yaşamaya alışmış Dersimli ahaliye iyi gözle bakmaz, göç süresince mümkün olduğu kadar onlarla az karşılaşmak ister, onların bir eksiğini kapatmak, onlara bir iyilik yapmak en son arzulanacakları şeylerdendir. Göçe zorlanan insanların silahsız olduklarını, devletin kendi yanlarında olduğunu anlamalarıyla ova insanı, normal zamanlarda mallarının yanlarına bile yanaşmakta cesaret edemeyecekleri Dersimlilerin mallarını ya çok ucuza almaktan ya da yağmalamaktan çekinmeyerek bin yılda bir ellerine geçmeyecek olan bu fırsatı değerlendirmek ister:

...Meger ova adamı, aşiretin silahsız olduğunu bilmiş, yol boyu askeriye zagonuyla köyden köye haber uçurarak «Korkmayın kardeşler, hükümetimiz Dersimliyi bize verdi. Eti bizim gemiği kendinin!” diye müjdeleri salmış, hayvan hırsızlığının alıp yürümesi bu müjde üstüne değil miymiş?³⁹

Ovanın güvenilmez insanlarına karşın dağların (Dersim) insanı güvenilir ve dost kıymeti bilen, mallarına her şartta sahip çıkmaktan çekinmeyen, korkusuz, gözü kara insanlardır. Görünüşte fakir bir yaşamları olsa da dostları için cömertlikleri sınırsızdır, dostlukları yaslanılmaktan korkulmayacak sağlam dağlar gibidir. Dostlarına, misafirlerine bu derece hassas ve vefalı davranabilen bu insanların eşlerine karşı aynı alicenaplıkta olduğu söylenemez, genellikle çok eşlidirler, gençliklerini bile yaşamadan on iki-on üç yaşlarında evlendirilen kadınların kıymeti dünyalarında oldukça gerilerdedir, onları köle gibi çalıştırmak veya onlara dayak atmak günlük rutin işleri arasında sayılabilir.

38 Tahir, a.g.e., s. 257.

39 Tahir, a.g.e., s. 256.

Trabzon'un düzlüğünde kendilerini Rumeli diyarına taşıyacak gemileri beklerken çeşitli zorluklarla yüz yüze kalmaktan kurtulamaz Dersim'in sürgünleri. Başta Karadeniz'in engebeli coğrafyasında düz araziden yoksun, buğday yetiştirecek arazileri olmadığı için mısırla beslenen, biraz da hırçın ve bulaşık olan kıyı insanının Doğu halkına bakışı sorunludur. Onları söz dinlemez, farklı dünyanın insanları olarak görmekte, dostane bir yaklaşım ve iletişimden uzak durmaktadırlar. Onlara göre Kızılbaş olan bu insanlara iyilik edilmemelidir; hatta Trabzon'un sokaklarında dolaşmalarına bile müsaade edilmemelidir. Bir zamanlar dağların zengini, sarı sarı altınlarla keseleri dolu olan insanlar şimdi ihtiyaçları olan her şeyi karaborsa olarak ancak karşılayabilmekte, bazen namuslarını bile korumakta güçlükler çekmektedirler. Onların yağmurlu günlerde çamur deryası içerisindeki halleri ise Trabzon insanı için bir seyirlik panayıra dönüşür, yardım etmek yerine perişan halleri ile eğlenirler.

Hikâyede zengin insan tiplmesi Hacı Hafız Hoca Zikrettin Efendi, üzerinden anlatılır. O da toplumcu gerçekçi anlatılarda örneğine sıkça rastlanılabilecek zenginlerdendir. Çalışarak emek karşılığı mal mülk edinmek yerine daha çok tefecilikle, idarecilerin boşluğundan faydalanarak veya devlette üst düzey görevlerde olan işbirlikçileri sayesinde zengin olmuştur. Mektep medrese görmemiş ama hayatın kitabını iyi okumuş, kanunların boşluğunu bilen, güçsüzlere karşı dişlerini göstermekten geri durmayan merhametsiz, çıkarları için her türlü zorbalığa başvurabilecek tıynetle bir kişiliktir. Hikâyede en küçük memurundan valisine kadar hiçbirinin bir türlü çözüm bulamadığı depodaki otların boşaltılma işini, Hacı Hafız'ın pragmatik bir şekilde hem de bu işten azımsanamayacak kazançlar elde ederek çözmesi herkesi hayrete düşürürken devlet görevlilerinin de ne kadar liyakatsiz kişilerden oluştuğunu gözler önüne serer:

Ardıye sahibi Hacı Hafız Hoca Zikrettin Efendi, Trabzon'un zenginlerindendi. Zenginliği, Ermeni Rum kınını yağmasıyla başlamış, deniz korsanlığı, kaçakçılık, mültezimlik soygunları, savaş vergileri kağıtları, mübadil malları oyunları, tefecilikle gelişerek, Almanya'yla yapılan fındık takaslarıyla Karun hazinesini bulmuştu. Ayağı mes lastikli, kafası lenger şapkalı, şalvar poturlu, hoca sakolu bir herifti. Kendini kolay soyduranlara karşı, manda pisliğinden yumuşak; soydurmaya karşı, kaya gibi sertti. Okuması yazması var mıydı, yok muydu bilinmezdi ama, çevirdiği dolaplarda bunun gerekli olmadığı iyi bilinirdi⁴⁰.

40 Tahir, a.g.e., s. 276-77.

V- Halkına Uzak, Güvenilmez Devlet ve Temsilcileri

Osmanlıdan cumhuriyete uzanan süreçte zaten sorunlu olan, sonrasında da düzeltilemeyen yönetim zafiyeti, hikâyenin dikkat çeken yönlerindedir. Kurulan yeni düzende haklarını nasıl arayacaklarını bilmeyen vatandaşların uzaktaki hükümetle aralarında dağlar vardır, gerçek yöneticilerin yolları ihtiyaç içindeki halkın bulunduğu coğrafyalara hiç düşmez ve oluşan boşluğu da halkın zaaflarından yararlanmanın yolların erken öğrenmiş uyanıklar doldurur. Yozlaşma her alandadır ama en fazla kendisini devlet bürokrasisinde gösterir. Anlatı boyunca sürgüne gönderilen vatandaşların karşısında hükümetin bir yetkilisi vardır lakin onun da nerede ne yapacağı pek belli olmaz. Vatandaşın dertlerine, ihtiyaçlarına kulak kesilip onları çözmek yerine yetkililer, tepeden inme alınan kararlarla halkı perişan etmekte; aldıkları veya uyguladıkları yanlış kararlarla onları nasıl zor durumda bıraktıklarını algılamaktan bile uzak oldukları için hizmet ettiklerini zannetmektedirler. Hükümetin temsilcisi olarak vatandaşların başına gönderilen vali ise Karadeniz'in kıyısına kadar gelen insanların önlerine duvar olarak askerleri dikip kendisine ulaşmalarına engelleyerek görevini yaptığına inanmakta; emanet edilen yöre insanının dertlerine derman olmak yerine kulüpte kâğıt oynamak gibi daha önemli işlerle meşgul olmaktadır.

Diğer memurlar da kifayetsiz/liyakatsiz kişilerden oluştuklarından görevlerini bir robot duyarsızlığı ile yapmakta, verilen işleri birbirlerine atarak sorumluluk almaktan hep uzak kalmayı tercih etmektedirler. Buldukları yörenin/halkın dertlerine acil çözüm üretebilmek gibi bir yetenekten yoksun olduklarından sadece zaman geçirmekte, her şeyi Ankara'dan beklemektedirler. Tek dertleri üstlerine yaranarak rahatlarının bozulmamasıdır.

Ankara ise halkın asıl sıkıntılarında habersiz kendi yüzeysel gündemi ile meşgul olmakta, ülke gerçeğinden ve yapılan israflardan haberdar olabilmeleri kifayetsiz memurların verdiği bilgiler yüzünden imkânsızlaştığı için de hamaset dolu cümlelerle günü kurtarmanın peşindedir:

Meğer o gün Ankara başkentimizde Millet Meclisi açılmakta değil miymiş? (...) Yeni başbakanımız söyleye çökmüş ... Bağırmakta ki, kimde can kalır? Bir ara, aşiret lafı geçti. Elimi kulak ardına atıp sokuldum. Evet, kondurma işini vasfetmekte ... Şu kadar bin kişinin, şu kadar malı davarıyla, isyan muntıklarından, Urumeli'nin verimli muntkalarına göçürülüp konduğunu anlatmakta ... Ardından nice nice meseleler anlatmakta ... Hükümet işlerinin gayet yolunda gittiğini, her yerde harcamaların kısıldığını, boş yere metelik sarf olunmadığını, bu yüzden hazinenin şu kadar kara geçtiğini balladılmakta ...⁴¹

41 Tahir, a.g.e., s. 295.

Anadolu insanının Osmanlıdan itibaren yöneticilerinden memnun olmadığı, onlara güvenmediği, onların tuzaklarından/şerlerinden hep endişe ettiği hikâyede yöre halkının ağzından sık sık söylenen “*Osmanlıda oyun bitmez.*” hüküm cümlesi ile vurgulanır. Osmanlının bir devamı olduğuna inandıkları yeni kurulan devlete karşı kadim duyguları da pek değişmez. Aynı tereddütlü ve endişeli bakış açısı ile yaklaşırlar, mümkün olduğu kadar hükümete ve onun işlerine bulaşmadan yaşamayı tercih eder, ona bulaşmanın başının beladan kurtulmayacağını iyi bilirler: “... Çünkü hükümet kısmının çapraşık işlerine bulaşanın, başına bela gelir ki en ufağı yağlı iptir...”⁴²

VI- Sanatçı Duyarlılığından Yansıyan Ülke Gerçekleri

Sosyolojik eleştiri, sadece metin merkezli bir okuma şekline ziyade metin dışı unsurları da okumaya/çözümlemeye dâhil eden bir anlayış özelliği gösterir. Eserin, yazar, çevre ve sosyal gerçeklikle ilişkileri önem kazanır, anlatının arka planında işaret edilen toplumsal gerçekliği açığa çıkarmak sosyolojik eleştirinin alanlarından⁴³. Anlatısını bir mekânın, dönemin ve toplumun üzerinden vermeye çalışan yazar, farkında olarak veya olmayarak o toplumla ilgili araştırmacılara önemli veriler sunabilir.

Sosyolojik eleştiri, edebi eserin kendi başına gelişen, ortaya çıkan bir yapısından ziyade; toplumdaki, toplumsallıktan beslenen bir yapısının olduğu görüşünden yola çıkar. Yazarı, okuru ve metni toplumun kuşatıcı etkisinden azade düşünmediğinden eserin toplumsal yönüne dikkat çeker. Edebi esere yansıyan konulardan yola çıkarak dönemin toplumsal yapısı, yaşantısı, halkların birbirleriyle veya devletle olan ilişkileri hakkında veriler elde etmeye çalışır.

Geleneksel edebiyat sosyolojisi için sadece edebi eserin kendisi değil yazarın biyografisi, konumu, ait olduğu toplumsal sınıf da metnin anlaşılmasında birer etkili unsur olarak kabul edilir çünkü yazarı yoğuran, şekillendiren en önemli faktörler içerisinde yetiştiği toplumun yapısı başat rol üstlenir, bireyselliğinin oluşmasında bile toplumun onu şekillendiren etkileri fazlasıyla görülür. Sanatçının hayata bakış açısı ve sahip oldukları değerlerin yanı sıra eserlerinde ele alınan karakterler, şahıslar, onların özellikleri, ortaya çıkacak eserin sosyolojik zeminlerini oluşturarak yazarın belleğindeki toplumsal birikimlerin izlerini yansıtır.

42 Tahir, a.g.e., s. 276.

43 *Sosyolojik eleştiri bir edebî metnin arkeolojisidir ve kazıdan maksat edebî metnin izlek kabul edilerek toplumsal gerçekliğe ilişkin ipuçları elde etmek, toplumsal gerçekliği eldeki verileri de devreye sokarak daha bütünlüklü görmektir. Eleştirinin yönünü çizme çabası, sosyoloji-eleştiri ilişkisini doğuran temel imkandır*, Alver Köksal, “Sosyolojik Eleştiri”, *Edebiyat Sosyolojisi*, ed. Köksal Alver, İstanbul, İz Yayıncılık, 2018, s. 304.

Eserleri sadece sanatsal yönü ağırlıkta kurgusal yapılar olmaktan ziyade önemli sosyolojik verilere de kaynaklık eden⁴⁴, bütün anlatılarında toplumsal faydaları önceleyen, sanatın topluma tutulan bir ayna olması gerektiğine inanan, sanatçı tavrı ile aydın tavrını birleştirebilen, hep muhalif bir yanı olan, sanatını da muhalif yönlerini ortaya koymada araç olarak kullanan⁴⁵ ve bir devlet tasavvuru olan K. Tahir, *Kondurma Siyaseti* adlı öyküsünde cumhuriyetin kuruluşundan kısa süre sonra ortaya çıkan, hayatında da şahit olduğu -yazım zamanı ile konu aldığı anlatı zamanının birbirlerine çok yakın olması sosyolojik okuma açısından metnin değerini daha da arttırmaktadır- ve Türk milletinin toplumsal hafızasında bugün de hala bütün canlılığı ile etkisini sürdüren, yer yer toplumsal kırılmalar da doğuran sürgün olayını gerçekçi bir yaklaşımla ele alır. Yüzyıllardır dağlarla çevrili kendi coğrafyalarında biraz da yerel kuralları ile yaşamış insanların tepeden inme bir kararlılıkla alışık olmadıkları, haritada yerini bile bilmedikleri bir coğrafyaya zorunlu göçlerini işlerken tarih kitaplarında yer alamayacak olan sürgündeki halkın duygularını, onların dünyalarında ortaya çıkan kırgınlıklarını, sorumlu bir sanatçı duyarlılığı ile ortaya koymaya çalışır. Bunu yaparken sadece Dersim halkına tutmaz aynasını, bunun yanında onun aynasından Kürt coğrafyasının dışında, ovanın düzlüğünde veya Karadeniz'in engebeli dağlarında yaşayan insanların özelliklerine, onların Doğulu halklara bakışlarına dair bilgiler de yansır. Toplumsal ayrışmalara ve komşu coğrafyalarda yaşamalarına rağmen insanların birbirlerini nasıl ötekileştirdiklerine dikkat çeker. Kendi yaşam dilimi içerisinde mekân ve zaman bağlamına oturarak ele aldığı hikayesi ile toplumsal gerçekliklere ulaşmak ana gayesi iken sosyolojik eleştiri için de önemli malzemeler sunar.

Eleştirel tutumundan hayatı boyunca taviz vermeyen yazar⁴⁶, vatandaşının ihtiyaçlarına, yaşayış biçimlerine, onların coğrafi şartlara göre oluşan yaşamsal döngülerine dikkat etmeden tepeden inme kararlarla istedikleri şekilleri vererek

44 Mustafa Balcı, "Kemal Tahir'in Anlatımıyla Taşradan 20. Asrın İlk Çeyreğine Bakış", *Türk Yurdu*, sayı 289, 2011, s. 315.

45 Ömer Lekesiz, "Kemal Tahir (1910-1973)" *Yeni Türk Edebiyatında Öykü 2* (içinde), İstanbul, Şule Yayınları, 2017, s. 572.

46 *Kemal Tahir'in Cumhuriyet dönemi değerlendirmeleri daha çok eleştireldir. Eleştirilerin büyük kısmı resmî ideolojiye, onun yürütücülerine ve o yürütücülerin ürettiği pratiklere yönelik olmuştur. Ancak onun Cumhuriyet dönemi okumaları ya da değerlendirmeleri sadece Cumhuriyetin ilk dönemi ile sınırlı değildir. Aksine Kemal Tahir öldüğü ana kadar geçen sürede olup biten bütün toplumsal, siyasal ve ekonomik meseleleri ilgiyle takip etmiş, eleştirilerini ve tercihlerini açık bir biçimde dillendirmiştir*, Kenan Çağan, "Kemal Tahir'in İdeoloji, İktidar ve Yakın Tarihe Bakışı", *Kemal Tahir Kitabı Bir Aydın Üç Dönem*, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2021, s. 164.

onları yola getireceğini zanneden devlet yetkililerinin/resmi ideolojinin ortaya koyduğu yanlışlıklara, öğretici anlatımın kolaylıklarına da sığınmadan dikkat çekerken alınan yanlış kararların hem devlete güveni zedeleyebileceğini hem de vatandaşın gönül dünyasında sonuçları önceden hesaplanamayan onarılamaz yaralara yol açabileceğini tarihsel boyutları olan somut olaylardan yola çıkarak sade bir anlatım, içneli bir dil ve halkın duygularına tercüman olan eleştirel bir yaklaşımla görünür kılmaya çalışır⁴⁷. Ülkenin dağlarla çevrili bir coğrafyasında yaşayan insanların hayat, tabiat, diğer bölge insanı ve otorite karşısındaki tutumlarını, mücadelelerini sürgün yolculuğu boyunca göstermesi hasebiyle geçmişe ışık olmaya çalışır. Bunları yaparken de sorumlu bir aydın endişesi ile hikayesini anlattığı toplumun acılarından pek de uzak olmadığı, dikkatle gözlemleyerek yaşananları özümseyerek verdiği duygusu uyandırır, okuyucuda. Hikâyenin adından da anlatımın sosyolojik bir mahiyet taşıdığı açıkça anlaşılır, yazarı ise sosyolojik eleştirinin ihtiyacı olan anlatımın arka planını fazla gizlemeden verir.

Sanatçıların -özellikle toplumcu sanatçıların- ortak özelliklerinden birisi de eserlerinde topluma yöneldiklerinde, toplumun yaşantılarına ışık olmaya çalıştıklarında onların aynasından daha çok olumsuzlukların yansımalarıdır. Olumsuzlukların üzerine gitmeyi ve sessiz çoğunlukların sesi olabilmeyi kendilerine görev addederler. Bu sebepten hikâyede, yazarın toplumdan birisi olarak otoriteye/iktidara, temsilcilerine anlatımın ilerlemesine paralel olarak eleştirisinin şiddetini arttırdığı görülür.

VII- Sonsöz

Sosyoloji ve edebiyatın ortak noktası; her ikisinin farklı bakış açıları ile de olsa insanoğlunun dünya üzerindeki serüvenine odaklanmaları, ana motivasyonlarının tarihsel süreç içerisinde değişimleri, yaşantıları analiz etmek, kayıt altına almak, anlaşılır kılmak olmasıdır. Topluların derin kırılmalar ve sarsıntılar yaşadığı dönemlerde onların duygularının, umutlarının, umutsuzluklarının en iyi yansıdığı yerlerin başında edebi metinler gelir. Kurmaca olmasına rağmen gerçeğin uzağına

47 *Toplular hikayelerle oluşur. Her toplumun atalarına ait hikayeleri vardır ve bu hikayeler görsel, işitsel veya yazınsal yollarla, simgeler ve hayal gücüyle yoğun olarak gelecek nesillere aktarılırlar ve bu hikayeler o toplumun ortak hafızasının, kültürünün ve inanç biçimlerinin oluşumunda büyük rol oynarlar...Hikâyeyi bu anlamda düşünürsek onun toplumu birbirine bağlayan, bir arada tutan görünmez bağlar bütünü olduğunu söyleyebiliriz. Hikayeler son derece bireysel deneyimlerle ilgili olabileceği gibi kitleler ve onların yaşam mücadeleleriyle ilgili de olabilir; Zekiye Antakyalıoğlu, *Roman Kuramına Giriş*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2016, s. 63-64.*

düşmeyen -yazmadaki amaç ne olursa olsun- bünyesinde hayatın gerçeklerine çıkan bir yolu her zaman barındıran metinler sayesinde sosyolojik çözümleme, diğer bilgi kaynaklarının yanında edebî metinleri de inceleme alanlarının dışında tutmayarak insan gerçeğine ulaşmada daha avantajlı bir hale gelir, toplumun tarihsel serüvenlerine ulaşabilir, onlar üzerinden çıkarımlar yapabilir. Bunları yaparken de metnin edebî değeri hakkında hüküm vermekten uzak kalmaya azami dikkat eder.

Cumhuriyetin kurulması ile ülke aydınları sadece toprağı çorak bir yurtla karşı karşıya kalmaz; asırlardır ihmal edilen sorunları çözümlenmeden hep ötelenen, yeterli eğitimi de henüz alamamış bir halk yığını da vardır karşılarında. Kalemelerini topluma çevirmek, onların sıkıntılarını görünür kılmaktan başka alternatifleri sanki ellerinden alınmıştır. Bundan dolayı roman-hikâye yazarları, padişahlıktan cumhuriyete/demokratik bir yönetime geçmeye çalışma sürecinde -uzunca bir zaman- sanat gayesinden ziyade toplumsal yönü ağır basan eserler ortaya koymayı birincil görevleri olarak kabul etmiş, gözlerini taşradaki/Anadolu'daki yaşama çevirmiş, zamanın şartlarından bireysel konuları işleyen ve biçime önem veren eserlerden uzak durmuşlardır. Kemal Tahir, kalemını bu amaçlar için kullanan yazarların başında gelir.

Ortaya koyduğu kurmaca metinler sayesinde sosyologlar için ciddi veriler sunduğuna inandığımız Kemal Tahir, yaşadığı toplumun tarihsel süreçlerini kendine has sanat anlayışı ile hikâye ve romanın okuyucuyu kendisine çeken anlatı gücünden de faydalanarak ele alır; açık veya kapalı tarzlarda eleştirilerden kaçınmayarak yol gösterici özelliğini hep korumaya çalışır. Gerekli gördüğünde uzun anlatı metinleri ile veya kısa anlatılarla Anadolu coğrafyasında sorunları ile yaşamak zorunda olan insanları, dilleri, düşünceleri, hayata bakış açıları, kısacası bütün gerçekliği ile -dikkatli bir gözlem süzgecinden geçirerek- metinlerine yansıtmayı başarır. Erkeksiz kalan köy ve kasabalardaki kadınların, kimsesizlerin dramı, devletle iş birliği yapanlar veya ona sırtını dayamışların elinde çaresiz kalanlar, dini duyguları sömürülen insanlar, devletin gazabına uğrayan topluluklar, geçim sıkıntıları, bazen de yeni bir süreç içerisine girmiş olan ülkesinin köklerinden taze bir kimlik oluşturma çabaları onun anlatılarında değindiği temel konularından olur.

Çalışmamızın ana metni olan *Kondurma Siyaseti* adlı anlatıda yazar, Dersim isyanının arkasından gelişen, toplumun vicdanında derin izler bırakan, ulus-devlet milliyetçiliğini etkin kılma refleksi ile yapıldığını düşündüğümüz sürgün olayına, coğrafyanın toplumlar üzerindeki etkilerini de ihmal etmeyerek gerçekçi bir anlayışla yaklaşır, bu süreçte yaşananları insanî boyutları ile ortaya koymaya

çalışır. Bunu yaparken sadece sürgüne gönderilen Kürt aşiretlerinin durumlarını yansıtmakla kalmaz; onların diğer bölge insanları ile ilişkilerine, farklı yöre insanların özelliklerine de yer verir. Kritik süreçlerde, normal olmayan zamanlarda insanoğlunun nasıl değişerek zayıflardan, zor durumda olanlardan faydalanmaya çalıştıklarını, birincil vazifeleri vatandaşa hizmet etmek olan devlet yetkililerinin ise bu anlayışların çok uzağında kendi çıkarlarından başka düşünceleri olmayan insanlara dönüştüklerini göstermeye çalışır.

Edebiyatın toplumdaki düzensizliklere, toplumla uyuşmayan tepeden inme uygulamalara başkaldıran bir yönünün/gücünün olduğu bilinciyle hareket eden yazar, anlatısının arka planında devlet ve yönetici eleştirisini hep sürdürür. Mecliste başvekilin hamaset dolu konuşmasının ardından “*Radyoda tam çalgı, İstiklal Marşı'nı vurmaya başladı ki, hamiyetinden adamın gözleri yaşarır.*” (s. 295) sözleri ile icraattan çok hamaset dolu nutukların atıldığı bir dünyada halkın yaşamak zorunda olduğunu; Ankara'nın, sadece mekânsal olarak değil duygusal olarak da yöre insanlarının çok uzağında kaldığını vurgulayarak hikayesini ironik bir şekilde noktalar.

Kaynakça

Alver, Köksal, “Edebiyat Sosyolojisi ve Hayat”, *Edebiyat Sosyolojisi*, ed. Köksal Alver, İstanbul, İz Yayıncılık, 2018.

_____, “Sosyolojik Eleştiri”, *Edebiyat Sosyolojisi*, ed. Köksal Alver, İstanbul, İz Yayıncılık, 2018.

_____, “Sosyolojik Eleştiri”, *Hece, Eleştiri Özel Sayısı*, sayı 77/78/79, Ankara, Hece Yayıncılık, 2003.

Antakyalıoğlu, Zekiye, *Roman Kuramına Giriş*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2016.

Arabacı, C., “Dersim Olayı, Bir Jakobenizm Faciası Mı?”, *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, cilt I, sayı 2, 2017.

Balcı, Mustafa, “Kemal Tahir’in Anlatımıyla Taşradan 20. Asrın İlk Çeyreğine Bakış”, *Türk Yurdu*, sayı 289, 2011.

Belge, Murat, *Edebiyat Üstüne Yazılar*, İstanbul, YKY, 1994.

Çağan, Kenan, “Kemal Tahir’in İdeoloji, İktidar ve Yakın Tarihe Bakışı”, *Kemal Tahir Kitabı Bir Aydın Üç Dönem*, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2021.

Çelik, Ejder, “Edebiyat eseri toplumun aynasıdır: Edebiyat ve sosyoloji ilişkisi üzerine”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2013.

Ecevit, Yıldız, *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.

Eco, Umberto, *Anlatı Ormanında Altı Gezinti*, İstanbul, Can Sanat Yayınları, 2017.

Felski, Rita, *Edebiyat Ne İşe Yarar*, İstanbul, Metis Yayınları, 2019.

Harmancı, Abdullah, “Kemal Tahir Öykü Yazdı mı?”, *Kemal Tahir Kitabı Bir Aydın Üç Dönem*, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2021.

Huyugüzel, Ö. Faruk, *Eleştiri Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2019.

Karpat, Kemal H., *Osmanlı’dan Günümüze Edebiyat ve Toplum*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2019.

Kayalı, Kurtuluş, “Kemal Tahir’in Düşünsel Farklılığı Konusunda Birkaç Tespit”, *Kemal Tahir Kitabı Bir Aydın Üç Dönem*, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2021.

Lekesiz, Ömer, “Kemal Tahir (1910-1973)”, *Yeni Türk Edebiyatında Öykü 2*, İstanbul, Şule Yayınları, 2017.

Meriç, Cemil, *Bu Ülke*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.

_____, *Kırk Ambar*, cilt I, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.

Moran, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1994.

_____, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış II*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1990.

Okay, Orhan, “Edebiyat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt 10, 1994.

Parla, Jale, “20. Yüzyıl Edebiyat Eleştirisi ve Terry Eagleton”, *Edebiyat Yazıları, Kuram ve İnceleme*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2023.

Said, Edward W., *Kış Ruhu, Edward W. Said’den Seçme Yazılar*, İstanbul, Metis Yayınları, 2020.

Şan, M. Kemal, “Edebiyat Sosyolojisinin Tarihinden Basamaklar”, *Edebiyat Sosyolojisi*, ed. Köksal Alver, İstanbul, İz Yayıncılık, 2018.

Tahir, Kemal, *Göl İnsanları*, Bütün Öyküleri – 4, Eleştirel Basım, İstanbul, İthaki Yayınları, 2008.

_____, *Notlar/Sanat Edebiyat 1*, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1989.

_____, *Kolaya Kaçmayalım 1950 Sonrası Yazılar/Soruşturmalar/Söyleşiler*, İstanbul, Ketebe Yayınları, 2024.

Timur, Taner, *Osmanlı-Türk Romanında Tarih Toplum ve Kimlik*, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2019.

Tosun, Necip, *Öykümüzün Kırk Kapısı*, İstanbul, Dedalus Kitap, 2018.

Yağcıoğlu, Semiramis, *Roman Kahramanı ve Öznellik: Söylem İdeoloji ve Coğrafya*, İstanbul, Komşu Yayınevi, 2017.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmanın her aşamasından yazar sorumludur.

Çatışma Beyanı

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

